

NÉMET TUDOMÁNYOS MODELL MAGYARORSZÁGON: KLEBELSBERG TUDOMÁNYOS RENDSZERE

Palló Gábor

az MTA doktora, MTA Filozófiai Kutatóintézet – gabor.pallo@ella.hu

A tudomány optimális megszervezésére sokféle modellt lehet kitalálni. Mégsem célszerű ilyesmihez fogni egy Magyarorszáéhoz hasonló kis országban. Már csak kompatibilitási okokból sem. Okosabb a tudomány valamely aktuális centrumához csatlakozni, átvenni ennek szervezetét, hiszen ha máshol ragyogóan bevált, talán nálunk sem tesz másként. Ehhez, gondolnánk, nem elég ellesni alapgondolatát; át kell vennünk lehetőleg minden elemét és ezek elrendezését is. Egy finom gépezetből nem lehet büntetlenül kihagyni néhány hajtókart, fogaskereket. De vajon tényleg átültethető-e a centrum modellje a nagyon másképpen működő perifériába?

A magyar tudományirányítás történetében először az 1920-as években próbálkoztak ilyesmivel, éppen akkor, amikor az ország a háborús vereség utáni katasztrófából igyekezett föltápaszkodni. A magyar tudományirányítás a német modellt kívánta átvenni, ami nemcsak történeti okokból látszott ésszerűnek, hanem azért is, mert a németországi tudomány több szempontból is az ittenihez hasonló helyzetbe került: szintén a veszített háború utóhatásaival, komoly finanszírozási és szervezeti nehézségekkel birkózott, ha egészen más színvonalon is.

A tudománypolitikai rendszer megalkotói Klebelsberg Kunó és Magyary Zoltán

A magyar állami tudomány rendszerének német jellegét megalkotóinak neveltetése

és szándékai eleve indokolták. A rendszer ugyanis nem volt valamiféle fokozatos fejlődés eredménye, hanem szinte teljes mértékben a kultuszminiszter, *gróf Klebelsberg Kunó* műve, illetőleg közvetlen munkatársáé, *Magyary Zoltán* minisztériumi államtitkáré.

Az 1875-ben született Klebelsberg a hivatalnoki középosztályhoz tartozott, nem a főnemességhez. Gondolkodásának kiformálódását alapvetően befolyásolta, hogy 1895-ben Németországba, Berlinbe, majd Münchenbe ment tanulni, még ha meg is fordult a *Sorbonne*-on, a *Collège de France*-on is. Németországban került közeli kapcsolatba *Adolf von Harnackkal*, aki később a *Kaiser Wilhelm Intézet* létrehozása révén vált a német tudománypolitika fontos szereplőjévé, és *Karl Heinrich Beckerrel*, a későbbi porosz kultuszminiszterrel.

Klebelsberg 1922-ben, Bethlen István újjáalakult kormányában megkapta a Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) tárcáját, amelyet 1931-ig (egy évvel halála előttig) vezetett.¹ A felbomlott Monarchia utódállamai fölött „kulturfölényt” óhajtott gyakorolni az oktatás- és művelődésügy minden területén. Széleskörű publicisztikájában is kifejtett elgondolásai sokkal többet tartalmaztak, mint amit sikerült megvalósítania a politikai és ideológiai kritikák kereszttüzeiben.²

¹ Klebelsberg életrajzáról I. Huszti, 1942. 159-160.

² Írásai különféle válogatásokban is megjelentek. L. T. Kiss, 1999. és Glatz, 1990.

Munkatársa, Magyary Zoltán, a közigazgatás gyakorlati és elméleti művelője, aki bejárta a miniszteriális rangsor különféle magaságait. 1927-től az újonnan létrehozott tudománypolitikai ügyosztály főnöke volt. 1930-tól az egyetem jogi karán a *Közjogi és Közigazgatásjogi Tanszék* vezetője lett, egy évvel később megalapította a *Magyar Közigazgatástudományi Intézetet*. 1945-ben feleségével együtt öngyilkosságot követett el.³

Magyary a közigazgatást, benne a tudományt, a korszak jellegzetes nagyüzemeinek mintájára kívánta volna megszervezni. Az elvi szintre emelt pragmatizmust képviselte, amely megengedte a gondolkodásától nem idegen horthysta politikai kurzussal való azonosulást. A *weberi* bürokratikus szakszerűség, a hibátlan működés és működtetés volt igazi víziója, mely Magyarországon, ahol ilyesmiről legfeljebb álmodni lehetett, az idealizmus egyik válfajának volt tekinthető.

Magyary és Klebelsberg elvben ideális teamet alkothatott volna. Ámde Magyary, aki nagyon pontosan végiggondolta, hogyan kellene a tudomány igazgatását megvalósítani, nem számolt az állandóan változó politikai feltételekkel, míg főnöke mind a politika, mind az igazgatás útvesztőiben otthon érezte magát. A mérlegelő főnök és a szakszerűséget tűzőn-vízen át megőrizni akaró beosztott között persze mindennaposak voltak a súrlódások. Mindenesetre Magyary alaposan megkonstruálta a Klebelsberg instrukcióinak megfelelő rendszert.

A természettudományok fontossága a tudománypolitikában

Életrajzírója, *Husztai József* szerint Klebelsberg szerette hangoztatni, hogy a népművelés és a magas kultúra adja a kultúrpolitika két fő területét. Ámde, vélte Klebelsberg, a magas kultúra, ezen belül a tudomány lényegesen olcsóbb. Úgy gondolta, csak akkor

³ Az életrajzot és a munkásság jellemzését lásd Saád, 2000.

szerez jogot egy nép a haza földjéhez, ha *„halhatatlan művekkel magához, nemzeti géniuszához kapcsolja”*.⁴ Kevésbé emocionális, de nem kevésbé nacionalista elvekből vezette le a természettudományok fontosságát: *„Azok a nemzetek, amelyeknél nem folyik eredeti kutatás, amelyeknek még főiskoláik is csak arra szorítkoznak, hogy idegen népek által felkutatott igazságokat továbbterjesszék, nagy nemzeteknek nem nevezhetők. Egy ilyen nemzet tanárai csak idegen kultúrának commis voyageur-jei, utazói, ügynökei. Egy nemzet naggyá csak akkor lehet, ha kebelében önálló kutatás folyik. Ezért a nemzetek életében döntő jelentősége van annak, van-e ott tudománypolitika, igen vagy nem.”*⁵ A nemzeti kulturális fölény megteremtésén kívül egy másik régi érvel is felhozott a természettudomány támogatása mellett: a gyakorlati hasznosságot. Azt a nagyon elterjedt reményt, amely szerint az elvi tudományos kutatás hamarosan a gazdaságban hasznosítható eredményeket hoz.

A tudomány helyzetét a *Magyar Történelmi Társaság* elnökeként ismerte meg testközelből.⁶ Felkészültsége, irányultsága is a humanisztikus, illetve társadalomtudományi területek felé mutatott. Mégis, mint a pátosztól nem mentes Huszti kiemelte, *„a jogász-történészből lett a magyar természettudományi kutatás egyik legnagyobb pártfogója és felvirágoztatója”*.⁷ Klebelsberg különös módszerrel jutott erre a pontra. Kihasználva, hogy Magyarországon a magas kultúrában érdekelt értelmiség nem áll beláthatatlanul sok emberből, személyes kapcsolatot teremtett szinte mindegyikükkel: *„Olyan belső, szoros érintkezésbe lépett*

⁴ Idézi Huszti, 1942. 123. o.

⁵ Uo.

⁶ Klebelsberg a Magyar Történelmi Társaság elnöke volt 1917-től haláláig. Ennek jelentőségét taglalja Tibor Frank, 2001. 185-198. o.

⁷ Huszti, 1942. 132. o.

magukkal a tudósokkal – írta Huszti –, az országnak jóformán minden valamirevaló szakemberével, amilyenre tudománypolitikánk történetében alig akad példa. [...] mindenkit ismert, nemcsak azokat, akik már valamit számítottak, hanem azokat is, akiktől remélte, hogy majd valamikor számítanak. [...] Bizalmas beszélgetésekben, szűkebb értekezleteken, tágabb körű ankétokon, összefoglaló kongresszusokon próbálta a szakemberek bevonásával megállapítani a szükségleteket, a teendőket, a kivitel módzatait.”⁸

Klebensberg németországi tapasztalatai is a tudomány pártolása mellett szóltak. Közeli ismerősei, a korabeli német tudománypolitika kiemelkedő személyiségei, *Friedrich Althoff*, *Harnack*, *Becker* vagy *Friedrich Schmidt-Ott* megismertették vele a legújabb német tudománypolitikai elképzeléseket. Magyarországon a tudománypolitika mint műfaj mindaddig teljesen ismeretlen volt. A tudományt nem tekintették semmiféle átfogó politika tárgyának. Klebensberg úgy érezte, definiálnia kell a tudománypolitika fogalmát, amikor először írt a Magyar Zoltán szerkesztette, tudománypolitikai tárgyú könyvhöz: *„A kultúrpolitikuskok az illető nemzet összhelyzetének szem előtt tartása mellett és figyelemmel különösen közegészségügyi, közgazdasági, műszaki és művelődési szükségleteire, évek hosszú során át következetes munkával megvalósítandó rendszeres programot állítanak fel a tudományok különböző ágainak tervszerű kifejlesztésére. A tudománypolitika a kultúrpolitikának legfiatalabb ága, melyet valóban megkapó öntudatossággal a német birodalom és Poroszország akkor fejlesztett ki, mikor Willamowitz-Moellendorfnak, Harnacknak, Schmidt-Otnak, Bodénak sikerült II. Vilmos császárt grandiózus terveiknek megnyerni...”⁹*

⁸ Huszti, 1942. 123-124. o.

⁹ Magyar Zoltán, 1927. 1. o. (Ez volt az első könyv ebben a tárgykörben Magyarországon.)

Az első, kísérleti lépést miniszteri kinevezését követően igen hamar megtette Klebensberg. 1922-ben megszervezett egy intézményt, melyet *Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek* hívtak, amely bizonyos vonásaiban már tartalmazta elgondolásainak lényegét. Egymástól elszigetelt, közgyűjteményi funkciót betöltő intézményeket vont össze egyetlen szervezetbe: a *Nemzeti Múzeumot*, az *Országos Levéltárat*, a *Szépművészeti Múzeumot*, az *Iparművészeti Múzeumot* és a *Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárát*. Mint a Magyar Történelmi Társaság elnöke, ezeknek összes gondját belülről ismerte. Ismerte az átfedéseket, a homályos gyűjtési és tudományos profilokat, a rivalizálást, a szakszerűség gyakori hiányát. Az érdekeltek mindennel egyenként fordultak a VKM-hez, egymás előtt féltve őrizve titkaikat.

A Gyűjteményegyetem valójában tudományos önkormányzat volt. A VKM teremtette meg a költségvetését, kialakította működési szabályait és hagyta dolgozni. Élén – sokáig Klebensberg vezetésével – a *Gyűjteményegyetem Tanácsa* állt, amely nem szólt bele a tagintézmények belső életébe, de koordinálta a beszerzéseket, meghatározta a gyűjtőköröket. Voltaképpen átvette a VKM számos feladatát. Szűkörű *Igazgatótanácsot* hozott létre, szigorúan csak az adminisztratív ügyek vitelére. Megalakította az egyes szakmai tanácsokat, amelyek révén a szervezet javaslatokat készített a VKM-nek, véleményezte az összes levéltári, ásatási és hasonló ügyeket. Összehangolta az egyes tagintézmények tudományos munkáját is. A kutatóknak minden évben jelentést kellett adniuk munkájuk eredményeiről, ezeket a tanács elbírálta. A szakszerűséget az is biztosította, hogy csak doktori címmel vagy a szakterület legmagasabb minősítésével lehetett bekerülni a Gyűjteményegyetem munkatársai közé. Ezért persze elitintézménynek számított, amit nem nagyon szerettek, akik

kívül maradtak. Pénzügyi eszközökkel is jobban ellátták, mint más tudományos intézeteket. Bírálataért azért is, mert túlságosan nagy-nak tartották, ennek részint az volt az oka, hogy lassanként csakugyan növekedésnek indult, egyre több intézetet kebelezett be: a kezdeti öt helyett tizenöt felé közeledett tagintézményeinek száma, és még többen szerettek volna belépni. Ennek ellenére csupán 220-250 embert foglalkoztatott, de ez az akkori mércével valóban soknak minősült. A Gyűjteményegyetem 1934-ben, az időközben minden szempontból megváltozott létkörben szűnt meg.¹⁰

A Gyűjteményegyetem koncepciója kicsiben tartalmazta mindazt, amit Klebelsberg a tudomány egészének megszervezéséről gondolt. A szervezet nagyon jól megfelelt Magyary Zoltán elképzeléseinek is. Megvalósíthatta a szakszerűséget mindenek fölé helyező elveit, kipróbálhatta igazgatási modelljét. A természettudományok fejlesztéséhez azonban összehasonlíthatatlanul jelentékenyebb átszervezésre volt szükség.

A természettudomány új intézményi szerkezete

Általánosságban Magyary a tudomány megszervezését többlépcsős séma alapján képzelte el:

1.) Az összetartozó intézmények prominens személyiségei között együttgondolkodás indul meg (értekezletek, konferenciák, bizottságok létrehozása).

2.) Az intézmények közös formális, ön-működő szervezetének létrehozása (pénzügyi ellátása, minisztériális jogosítványok átruházása, belső struktúra és működés kialakítása).

3.) A szervezet parlamenti jóváhagyása.

4.) A szervezet összekapcsolása más, hasonló szervezetekkel.

5.) A magasabb szervezet törvényes kodifikációja.¹¹

Ez a rendszer a maga piramisszerű felépítésével, szuperszervezetével csakugyan megfelelt Magyary nagyüzemi ideáljának, amelyet egyébként kiegészített a minisztérium irányító tevékenységére vonatkozó átszervezési elgondolása is. A sémának megfelelő első lépésként nagy kongresszust hívtak össze. 1926. január 3. és 8. között rendezték meg *A természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi országos kongresszust* több száz meghívott résztvevővel, plenáris ülésekkel és a címben foglalt négy terület külön szakosztályi üléseivel, a munkáról összeállított vastkos (750. o.) kiadvánnyal.¹² A szervezésre *Horthy Miklós* kormányzó adott formális utasítást, amelyben a nemzeti érdek és a gyakorlati hasznosság ismert érveire hivatkozott: „*Az országnak nemzeti szerencsétlenségeink következtében megfogytakozott erejét a tudás hatalmával kell meghatványoznunk. Ez csak az évek hosszabb sorára tervszerűen megállapított rendszeres tudománypolitikai program alapján lehetséges. Súlyos helyzetünkben kétszeres figyelmet érdemelnek a természet- és műszaki tudományok, melyeknek gyakorlati vonatkozásai közvetlen erősítik a nemzetet a létéért való kemény küzdelmében.*”¹³

Klebelsberg mondott programadó beszédet, melyben két új intézmény tervét vázolta fel. Az egyik állami pénzen, a másik privát adakozáson alapulna.¹⁴ Majd egyetlen külföldi előadóként Becker kultuszminiszter kiküldöttje, *Richter Werner* tartott előadást *A német tudományos munka szervezete* címmel. Ismertette a német tudománypolitika és fő intézményeinek elveit, köztük a *Kaiser Wilhelm Gesellschaft (KWG)* és a *Not-*

¹¹ Saád József., 28-29. o.

¹² Gorka Sándor (szerk.), 1926.

¹³ Uo. 7. o.

¹⁴ Uo. 7-14. o.

¹⁰ T. Kiss Tamás, 1998. 30-34. o. Itt további hivatkozások, források is szerepelnek.

gemeinschaft der deutschen Wissenschaft (NDW) koncepcióját.¹⁵ Mintegy bemutatta a követendő mintát, éppen azt, amelynek tervezett magyar változata szerepelt Klebelsberg beszédében.

A kongresszuson áttekintették minden szakág és alág helyzetét. A rendezvény óriási panasznaprá alakult; a vezető szakemberek egymásra lícitálva számoltak be sanyarú helyzetükről egészen a meglévő és még inkább a hiányzó műszerek megnevezéséig. Reménytelen pénzügyi helyzet képe rajzolódtól föl, kivált a németországi tapasztalatokkal összehasonlítva. A hozzászólásokban, főképp Klebelsberg gyakori kommentárjaiban, lassanként kitűnt az átfogó átszervezés kormányzati szándéka, melynek kritikus fogadtatására jellemző *Pogány Béla* műegyetemi fizikusprofesszor megállapítása: „Nyomatekosen meg kell jegyezni, hogy az ún. szervezetség hiánya csak tízedrangú szerepet játszik a pénz hiánya mellett. A németek, kikre itt gyakran történik hivatkozás, nem a tudományos munkát szervezték meg az NDW létrehozásával, hanem a pénz előteremtésének módját.” Pontos összegekkel ismertette a német tudományos költségvetést és hozzátette: „vizsgálataimra a Zeiss-cég eddig körülbelül 34 000 arany márkát áldozott, ezzel szemben budapesti intézetemnek a magyar ipar részéről való támogatását az Egyesült Villamossági Rt.-től kapott 4 darab audioncső (kb. 20 márka értékben) szimbolizálja.”¹⁶

Az esemény határozatokkal és javaslatokkal zárult. Ez utóbbiak törvényjavaslat formáját öltötték, több érdemi paragrafussal, melyek lényegében követték Klebelsberg előadásának javaslatait.

Fölállítottak egy átmeneti szervezetet is, melyet a kongresszusi határozatok végrehajtó bizottságának neveztek. Elnöke *Schimanek Emil* műegyetemi gépésziprofesszor

¹⁵ Uo. 14-21. o.

¹⁶ Uo. 63. o.

lett, ő 21 tagot hívott meg a bizottságba. Klebelsberg haladéktalanul előteremtett 14 és fél milliárd koronát a legszükségesebb kiadásokra. Ez adta a felállítandó *Természettudományi Alap* induló tőkét, melyet kezdetben a végrehajtó bizottság osztott el, hogy ne kelljen várni az alap törvényes létrehozásának hosszadalmas procedúrájára. A végrehajtó bizottság dolgozta ki a *Természettudományi Tanács* (TT) tervezett rendszerét is.¹⁷

A klebelsbergi tudományos rendszer

Klebelsberg kongresszusi bevezető előadása összefoglalta tudománypolitikájának alapelveit. Eszerint léteznek egyfelől elméleti természettudományok: fizika, kémia, fiziológia és biológia, másfelől ezeken „háromas felépítmény nyugszik. Az orvosi tudományok, a technikai tudományok és a mezőgazdasági tudományok csoportja.” A tudományokat korábban a tudományos akadémiák mellett az egyetemek és a múzeumok keretei között művelték, újabban – mint mondta – ezekhez csatlakoznak a kutatóintézetek, melyekben nem kell oktatni, illetve kiállítást szervezni, csupán tudományos kutatást végezni. „Ennek a típusnak legpregnánsabb alakjai a Vilmos Császár Társulat dahlemi természettudományi kutatóintézetei.” Mint-hogy mindez Magyarországon nem létezett, Klebelsberg átfogó törvényjavaslatot készített „a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről”.¹⁸

Mindezek dokumentumaiból egy koherens, hierarchikus rendszer terve rekonstruálható, melyet több új és néhány régebbi szervezet alkotott volna.

¹⁷ Móra László, 1987., Móra László, 1989/9, 768-775. Móra László, 1988-89, 177-193. o.

¹⁸ A tervezet szövege megjelent a kongresszusi kiadvány függelékében 687-720. o. és Klebelsberg Kunó, *Indoklás a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló törvényjavaslat*hoz, In: T. Kiss, 1999, 118-130. o.

1.) *Országos Természettudományi Alap és Tanács.* A miniszter tudománypolitikai tanácsadó szerve, a bel- és külföldi tudományos igények alapján tudománypolitikai programot készít. Megindítja és irányítja a program végrehajtásához szükséges kutatást; összehangolja az intézetek és kutatók munkáját, gondoskodik a műszerellátásról. A szervezet tevékenységében részt vesz az elméleti és alkalmazott természettudományok minden ágának képviselője, az egyetemek és a főiskolák képviselői, tehát nagyszámú szakember. (Ez merőben új vonás: korábban mindezt a minisztérium végezte, a tudósok távol maradtak a szervezési munkától.) A nagy létszám miatt az alapon belül szűkebb szakmai albizottságokat kell létrehozni, melyek az érdemi munkát végzik. Ezek javaslatairól a néhány főből álló intézőbizottság dönt.

2.) *Széchenyi István Társaság.* A mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem és a pénzügyvilág hozza létre a gyakorlati fontosságú kutatások finanszírozására. Ez teljes mértékben társadalmi szervezet, amelytől a politika távol tartja magát. (Ebből következően nem szerepelt a törvényjavaslatokban sem.) Élén elnökök (kezdetben *Popovics Sándor, Illosvay Lajos*) és főtitkár (kezdetben *Schimanek Emil*) áll. Szenátusa 70 választott és 10 meghívott tagból tevődik össze. Az operatív döntéseket a szűkkörű ügyvezető bizottság hozza.¹⁹

Ez a két testület működteti a kutatás szintén újonnan létrehozandó szervezeteit:

a) *Természettudományi telep.* Ez Budapesten, egyetlen helyszínen, Lágymányoson jön létre az összes budapesti egyetem, főiskola és más tudományos kutatóhelyek természettudományi intézeteiből. Erre a párhuzamosságok kiküszöbölése és a nagyobb fokú specializáció miatt van szükség

(egy-egy intézet csak a tudomány valamely ágával foglalkozik, nem az összessel. Az egész diszciplínát több intézet adja össze).²⁰

b) *Kutatóintézetek.* Tihanyban biológiai kutatóintézetet létesítenek, Budapesten csillagvizsgálót, geofizikai intézetet, később pedig gyakorlati fizikai intézetet és szerves kémiai kutatót. A kutatóintézetek száma fokozatosan fog bővülni.²¹

3.) *Szellemtudományi Tanács.* A Természettudományi Tanácsnak megfelelő szervezet a humán tudományok területén.²²

4.) *Gyűjteményegyetem*

5.) *Egyetemközi Bizottság.* Az egyetemeiket vonja össze közös szervezetbe, közös irányítás alá. Ezzel áttöri az autonóm, ezért nehezen befolyásolható egyetemek falait, egyszerűsíti adminisztrációját, lehetővé teszi az egyes egyetemekenél magasabb általánosságot képviselő témák tárgyalását, művelését.²³

6.) *Collegium Hungaricumok rendszere.* Külföldön, főleg Berlinben, Bécsben, Rómában, azaz a nemzetközi tudomány „nagygócpontjain” olyan intézetek jönnek létre, melyekben a kutatói vagy tanulói akadémia megfelelő irányítás és segítség mellett dolgozhatnak. Ezek hálózatát bővíteni kell Párizs és London, illetve a keleti országok irányában.²⁴

7.) *Országos Ösztöndíjtanács.* A magas kultúrát működtető rendszer személyi feltételeinek biztosítására belföldi és külföldi ösztöndíjakat hoznak létre. Ezek elkülönülnek az iskoláztatást, a szociális problémák megoldását segítő ösztöndíjaktól (ezeknek erő-

²⁰ Vö. Klebelsberg Kunó, *Indoklás »a természettudományok fejlesztése...«* In: T Kiss, 1999, 122-124. o.

²¹ Uo. 125-126.

²² Klebelsberg Kunó, *Indoklás »a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról«* szóló törvényjavaslathoz, In: T Kiss, 1999, 134-135. o.

²³ Uo.

²⁴ A külföldi intézetekről ld. Ujvári, 1994, 1995, 1993, Schneider, 1992..

¹⁹ Működését ismertette. Móra László, (b) 1989. Móra László, 1990-91, 63-78. o.

sen vitatott célja volt a keresztény középosztály segítése).

8.) *Supra Universitas (Überuniversität)*. Az egész építmény teteje, mely magasabb egészbe foglalja az „öt kollégiumot”: a Gyűjteményegyetemet, az Országos Természettudományi Tanácsot, a Szellemtudományi Tanácsot, az Egyetemi Bizottságot és az Országos Ösztöndíjtanácsot. Feladata, hogy: „a magas kultúrának az egyetemek kezeiből kiemelkedő kérdéseit intézze és szervezetében az összes tudományos intézmények (egyetemek és egyéb főiskolák, nagy közgyűjtemények) képviselőit saját kötelességében egyesítve, azok tervszerű együttműködését biztosítsa.”²⁵

A rendszer tehát teljes mértékben önkormányzati korporációkból állt. A politika, azaz a VKM az egész tetején: a költségvetés meghatározásánál, a működési szabályok megalkotásánál, az ellenőrzésnél és az egyes döntések vétőjogánál foglat helyet. Egyébként csak informálisan gyakorolható befolyást; az írott szabályok szerint közvetlen befolyása kicsi volt.

A teljes rendszer tökéletesen megfelel a Magyar-féle „tudományos nagyüzem” (a kifejezést Klebelsberg is használta a törvény indoklásában) ideájának: a feladatok logikusan elosztva, az egymáshoz képest hierarchikus viszonyban álló intézmények a feladatokhoz rendelve, a belső és a külső szabályok automataként működtetik az egész rendszert. A stratégiai célokat pedig a politika jelöli ki a maga üzemszerűen működő, professzionális apparátusának munkája nyomán.²⁶

A német modell szerepe

A német mintát tudatosan követték a magyar tudománypolitikusok. Magyar egyik né-

metországi utazásának eredményeként az egyetemekre koncentrálva tanulmányban elemezte a német tudományos rendszert.²⁷ Klebelsberg rendszeresen beszámolt tudománypolitikai lépéseiről *Karl Heinrich Becker* porosz kultuszminiszternek. 1925-ben azt írta, Pécsen: „*wir das ungarische Heidelberg nennen*”, 1929-ben pedig azt, hogy a Szegedi Egyetemet a Göttingenben szerzett tapasztalatok alapján akarják megszervezni, még a megépítéséhez is a göttingeni mintát fogják használni.²⁸ Schmidt-Ott-tól kért tanácsot, hogyan küldjön ösztöndíjast valamelyik Kaiser Wilhelm Institutba, sőt arról is, vásároljon-e a kormány villát Dahlemben a magyar ösztöndíjasok számára.²⁹ Szeged a magyar Göttingen, Pécs a magyar Heidelberg, a természettudományi telep a magyar Dahlem, a Széchenyi István Társaság a magyar KWG, a Természettudományi Tanács pedig a magyar NDW.³⁰

Kérdés, milyen mértékű a leképezési viszony, azaz csakugyan megfelelnek-e a magyar rendszer elemei a németéinek, illetve mennyire hasonlít egymásra a két rendszer működése.

Németországban a századforduló idején több tudománypolitikus és prominens tudós, kivált a szerves kémia vezető szaktekinéte, a Nobel-díjas *Emil Fischer* úgy látta, hogy a kizárólag egyetemeken végzett kutatások nem elégítik ki sem az újabb diszciplináris igényeket (nem tudnak helyet adni minden fontos új szakterületnek), sem pedig a gyakorlati élet által támasztott szükségleteket.

²⁷ Magyar, 1924.

²⁸ Klebelsberg Beckernek, 1929. augusztus 13. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár.

²⁹ Klebelsberg Schmidt-Ott-nak, 1926. március 8. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár.

³⁰ Klebelsberg ezt mondta: „E szervezet, a mi kisebb viszonyainkra leegyszerűsítve, hivatva lesz tudománypolitikai szervezetünkben azt a szerepet betölteni, melyet a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft lát el.” Klebelsberg, *A természettudományok fejlesztése...*, T Kiss, 1999, 120. o.

²⁵ Klebelsberg, *Indoklás a külföldi magyar intézetekről...* In: T Kiss, 1999, 134. o.

²⁶ A rendszert jellemzi Ladányi Andor, 2000. kivált a 122-131. és a 142-153. o.

Ezért javasolták, hozzanak létre olyan új intézeteket, amelyek főhivatásban végeznek kutatást, szinte teljes mértékben mentesülve az egyetemi képzés óriási terhetől. Az állam meg is vásárolt egy hatalmas telket a Berlin melletti Dahlemben, melyet az intézetek építésére szánt. A többéves szervezőmunka során (1906–1908 körül) kiderült, hogy központi költségvetésből nem tudják fedezni a tervezett birodalmi intézetek költségeit. Ezért vetődött fel, hogy a császár maga forduljon segítségért a magántökéhez, hogy adakozzon a kutatóintézetek alapítása céljára.

1911-ben némi háttér-rábeszélések után megalakult a Kaiser Wilhelm Gesellschaft, amelynek az volt feladata, hogy gyűjtse össze az adományokat és alakítsa meg az intézeteket. A német töke nagylelkűnek bizonyult. Már 1912-ben megnyílt két intézet, a kémiai és a fizikai-kémiai, a háború után pedig egymás után a többi, hogy azután együtt nagy kutatási potenciált egyesítő összbirodalmi (tehát nem csupán porosz) hálózattá bővüljenek.³¹

A KWG-nek megfelelő Széchenyi Társaság igen hasznosan működött. Ez is privát adakozáson alapult, főleg gyakorlati célú kutatásokat támogatott, de akkora összeg fölött soha nem rendelkezett, hogy önálló intézetek alapítása egyáltalán fölmerülhetett volna. Így a német rendszer másik lényeges eleme, az önálló kutatóintézeti hálózat létrehozása az államra maradt. Klebelsberg dédelgetett terve, hogy Lágymányos mocsaras telkein felépítse a magyar Dahlembet, nem valósulhatott meg. Hiába sikerült megszerezni a parlamenti jóváhagyást, a politika és közigazgatás útvesztőiben elakadt az ügy.³² Nagy ellenkezések és gúnyolódások közepette sikerült ugyan létrehozni a svábhegyi

csillagászati obszervatóriumot és a tihanyi biológiai intézetet, továbbá a geofizikai intézet kezdeményeit, ám az intézetekből nem alakult hálózat.

A német rendszer másik újszerű eleme, a *Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft* 1920-ban alakult az első világháború utáni bajok megoldására. A tudomány általános finanszírozási nehézségeit fokozta az ország belső felépítése: a szövetségi állam csak a szövetségi intézménynek adott támogatást, az egyes államok csak a saját fenntartásuk alá eső intézményeket támogatták. A magántőke csak közvetlenül használható kutatást támogatott, az állami támogatás pedig az egyetemekre jutott, ahol a tanítás volt a fő feladat. Az egyes intézmények csak arra a forrásra pályázhattak, amelyek kompetenciakörébe tartoztak. Így gátak keletkeztek, amelyeken a kutatási pénz nem csuroghatott a kívánatos helyekre. Ezt vágta át Schmidt-Ott és a szintén Nobel-díjas és szintén kémikus *Fritz Haber* közösen javasolt szervezete. Ez olyan korporációkat foglalt magába, amelyek egymástól eltérő források támogatására voltak jogosultak: a tudományos akadémiák, az egyetemek, *technische Hochschulen*, a *Verband der deutschen Hochschulen*, a KWG és néhány fontos tudományos társaság, köztük a *Gesellschaft deutscher Naturforscher und Ärzte*, a *Deutscher Verband technischer, wissenschaftlicher Vereine*. Ez a felépítés az NDW-t jogosulttá tette minden létező tudományos forrás megcsapolására.³³

Az NDW főleg az alábbi területekre fordította a rendelkezésére álló összeget: egyes kutatási projektek, publikációk, könyvtárak támogatása és csekély összegű utazási támogatások. A műszerek és anyagok beszerzése viszonylag kisebb összeggel szerepelt. A segélyek kiterjedtek minden szakterületre,

³¹ A történetet nem csupán bemutatja, hanem elemzi is. Johnson, 1990. 5-20. és 107-122. o.

³² A terv történetéről, bukásának okairól lásd, Ladányi, 1995.

³³ Az NDW létrejöttét, működés módját és döntéseit elemzi Schroeder-Gudehus, 1972.

humán- és természettudományos kutatásra egyaránt, de csak személyek pályázhattak, intézmények nem. Valójában komoly tematikai megkötés nem volt. Viszont a rendszer képes volt igazi nagy projektek támogatására is, amilyen a *Meteor* nevű oceanográfiai kutatás volt.³⁴

Az NDW-t az elnök és az elnöki bizottság irányította. A szervezet magját a 21 diszciplínát képviselő, elismert tudósokból álló bírálóbizottságok adták, ezek végezték a támogatandó pályázatok kiválasztását, ennyiben a *peer review* korai példáit adták. A döntéseket azonban valójában a bírálóbizottságok elnökei hozták, a legtöbb ügyben pedig maga az NDW elnöke.

Ez a német elem tehetette a legmélyebb benyomást Klebelsberg elgondolására. Meglehető, csupán a modell 1.) pontjában szereplő Országos Természettudományi Alap és Tanács célkitűzése hasonlít rá, mégis ez az egész klebelsbergi rendszer lelke; elgondolt felépítése és működése ezt szeretne volna követni. A Gyűjteményegyetem és az Országos Ösztöndíjtanács pontosan így, önkormányzati és korporatív alapon, szakemberekből álló bizottsági rendszerrel működött.

A modell megvalósulása

A modell bevezetéséhez meg kellett tenni a Magyary-séma következő lépését, a kodifikációt is. Itt már nagy nehézségek mutatkoztak. Magyary Zoltán hiába tett meg mindent a legpontosabb és legszakszerűbb törvénytervezet kidolgozásáért, az egész folyamat beleveszett a politikai feltételek kusza szövevényébe. A nagyszabású tervnek csupán két elemét sikerült idejében törvényesíteni: az Országgyűlés 1927-ben fogadta el az Országos Ösztöndíjtanácsot (OÖT) létrehívó, *A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról*

című törvényt, ennek indoklása tartalmazta a teljes tudománypolitikai koncepciót.³⁵ Klebelsberg ugyan már 1926 júniusában benyújtotta az átfogóbb törvénytervezetet is, ám az Országgyűlés csak 1929-ben tárgyalta, törvény pedig csak 1930-ban lett belőle. A Természettudományi Tanács és Alap csak ekkor nyerte el törvényes státusát. Eddig viszont (már négy éve!) az *ad hoc* létrehozott kongresszusi végrehajtó bizottság töltötte be a Tanács funkcióját.

Az 1927-ben létrejött OÖT felépítése és mérete viszont pontosan olyan impozáns volt, amilyennek magát a Természettudományi Tanácsot tervezték, majd később létrehozták. Intézőbizottságból, két szakbizottságból, 20 albizottságból állt, vagy 150 szakember vett részt benne. A tudományszervezési elvek persze nem engedték meg, hogy önállóan létezzen, a külföldi magyar intézetekkel együtt besorolták a Gyűjteményegyetem fennhatósága alá.

A valóságban sem 1930-ban, sem később nem jött létre a felettebb logikus rendszer egésze. A tetőt, a *Supra Universitást* nem sikerült megácsolni, már csak azért sem, mert az épület legtöbb emeletét nem építették meg. Nem hozták létre a *Szellemtudományi Tanácsot*, az *Egyetemközi Bizottságot* sem. Budapesten nem létesült természettudományi telep, és a kutatóintézetek sem bővültek hálózattá. A mégis létrejött intézetek adminisztrációját (a legkevésbé sem logikusan) megintcsak a Gyűjteményegyetemhez csatolták. Ezért ennek jellege már szintén messzire távolodott a tervezettől. Lassan maga is hipertrófiássá vált, csaknem újabb közigazgatási szervvé, minisztériummá vált, ennek bürokratikus előnyeivel és hátrányaival.

A TT tudománypolitikailag nem nagyon hatékony pénzosztó apparátussá vált, na-

³⁴ Az NDW projekt orientált jellegét elemzi Kirchhoff,.

³⁵ 1927: XIII tc. „A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról”, Magyar Törvénytar, (Budapest: Franklin Társulat, 1928) 171-182. Illetve T. Kiss, 1999, 131-140. o.

gyobb léptékű stratégiai megfontolások nélkül. A rendelkezésre álló összeg mindig túlságosan kevésnek bizonyult, ezt is szétaprózták, hogy minél több kutatónak jusson belőle. Így persze senkinek sem jutott elég. A nagyon kicsi és egyszerű adminisztráció erejéből végképp nem futotta ellenőrzésre vagy az eredmények pontos felmérésére. Ráadásul a politikai vezetésnek egyáltalán nem sikerült megtörnie az egyetemi autonómiákat.

Még a papírról, a törvénytervezetekből is hiányzott a tudománypolitikai nagyüzem működésének leglényegesebb pontja: a rendszer finansziális alapja. A gyakorlatban persze túlnyomórészt az állami költségvetés adta a pénzügyi támogatást.³⁶ Azt azonban, hogy a költségvetésnek mekkora hányadát kell a tudomány működtetésére fordítania, még csak fel sem vetették.

Mire a tényleges kibontakozásra sor kerülhetett volna, Magyarly eltávozott a minisztériumból, hamarosan Klebelsberg is. Utódjára, a háborús bűnössé vált *Hóman Bálint*ra maradt a rendszer egyes elemeinek működtetése a szűkülő pénzügyi keretek, majd a gazdasági válság és a náciizmus körülményei között. Az egész építményben talán leghasznosabban a Széchenyi Társaság és az OÖT funkcionált.³⁷

Különbségek, eredmények

A magyar rendszer elvben sok szempontból hasonlított a németre, csupán az alapoknál tért el. Íróasztalnál megalkotott elmélet volt, mely sokkal inkább követte a mintát, mint akár a nemzetközi, akár a magyarországi tudomány tényleges igényeit. Németországban egy hatalmas, erős tudomány fejlődésének megtartása volt a feladat, ami az első

világháború után sokkal nehezebbnek látszott, mint a századfordulón. Maguk a tudósok érezték, hogy át kell törniük a birodalmi és a lokális érdekek ellentmondását, illetve az alapkutatói és a közvetlen felhasználásra készülő kutatások között emelkedő adminisztratív falakat. Ezek a motívumok álltak a német szervezeti átalakulás mögött. Ezzel szemben Magyarország egységes ország volt, szerény tudománnyal. Itt – a mintától eltérően – fölülről induló, *top-down* építkezést, nem a tudósok által kezdeményezett, alulról fölfelé építkező, *bottom-up* építkezést folytattak. Magyarországon a szervezeti modellből indultak, de a KWG-ben alkalmazott ún. *Harnack-prinzip* nélkül. Ez utóbbi szerint az intézeteket nem diszciplinára, témára vagy hasonló elméleti megfontolásra kell alapozni, hanem a kiemelkedő tudósokra. A kiemelkedő tudósok kapjanak intézetet, amelyekben az általuk fontosnak tartott területeken végeznek kutatást. Klebelsberg elgondolásaiban nem kapott helyet sem ez, sem pedig a tényleges igények figyelembevétele.

Ezek az eltérések összefüggnek a két ország tudományának méretbeli különbségeivel. Ha a gigantikus magyar rendszerből minden megvalósult volna, a kutatók örökké önmagukat adminisztrálták volna. Állandóan valamelyik szintű korporáció túlnépesedett bizottságában előkészítettek, ültek vagy jelentettek volna. Még az is kétséges, hogy az ésszerű összeférhetetlenségi szabályokat be tudták volna tartani. Az elképzelt ruha túl nagyra bizonyult a magyar tudomány cse-nevész testére. Ráadásul a ruhának csak egyes darabjait sikerült elkészíteni. Összevarrásukhoz pedig ad hoc megoldások születtek, melyek lényeges pontokon ellentmondtak az eredeti elgondolásnak (lásd pl. a jobb sorsra érdemes Gyűjteményegyetem tragikomikus történetét).

A megvalósult elemek közül hasznosnak bizonyult a TT, a Széchenyi Társaság és az OÖT.

³⁶ Az Ösztöndíj Tanács felhasználta a külföldről érkező forrásokat is: a *Yeremiah Smith Alapítvány*, a *Rockefeller Foundation* és az *Alexander Humboldt Stifftung* segítségével.

³⁷ Lásd Móra László, (b) 1989. Móra László, 1990-91.

Ámbár ez utóbbiban még a sikerek ellentmondásos jellege is megmutatkozott.

Csakugyan számos későbbi vezető tudós került ki az ösztöndíjasok közül.³⁸ Bécsben járt például *Lengyel Béla*, a szervetlen kémia professzora, Berlinben *Bruckner Győző*, *Müller Sándor* és *Vargha László*, a szerves kémia későbbi professzorai, *Schay Géza* és *Náray-Szabó István*, a fizikai kémia meghatározó személyiségei, sőt *Erdei-Grúz Tibor*, az Akadémia későbbi elnöke is. A *Berlini Collegium Hungaricum*ban dolgozott mások mellett a későbbi debreceni atomfizikus, *Szalay Sándor*, a spektroszkópos *Schmid Rezső*, a szegedi szilárdtestfizikus, *Budó Ágoston*, a Budapestről Amerikába kivándorolt *Bay Zoltán*, továbbá a biokémikus *Annau Ernő*, *Szent-Györgyi Albert* munkatársa, a fiziológus *Jancsó Miklós* és *Törő Imre* akadémikus is. A nem Collegium Hungaricumba szülő ösztöndíjak közül *Bruckner Győző* Grazba, *Náray-Szabó István* és *Szalay Sándor* Manchesterbe kapott tanulmányutakat. Belföldi ösztöndíjjal segítettek mások mellett *Schay Gézát*, a szilárdtestfizikus *Gyulai Zoltánt*, *Szent-Györgyi* másik munkatársát: *Bangha Ilonát* és a későbbi Nobel-díjas *Békésy Györgyöt* is.³⁹

Kérdés: sikerült-e kiválasztani a legjobbakat. Mert jóllehet az írott szabályokban szó sincs róla, működött a *numerus clausus*, amely minimálásra csökkentette a zsidók tanulási lehetőségét az egyetemeken, az ösztöndíjbizottsághoz pedig még javaslat formájában sem nagyon került zsidó származású pályázó.⁴⁰ Pedig a húszas években külföldre került egy hihetetlenül sikeres magyar tudósgeneráció számos tagja. Nem került az

ösztöndíjasok közé *Polányi Mihály*, *Szilárd Leó*, *Wigner Jenő*, *Neumann János*, *Gábor Dénes* vagy éppen *Hevesy György*, holott mindannyian Németországban voltak. Ebből a csoportból egyedül *Teller Ede* nyújtott be pályázatot *Ortvay Rudolf*, a Pázmány Egyetem fizikaprofesszorának ajánlásával, de ő sem kapott ösztöndíjat. Teller a legkiemelkedőbb képességű pályázó volt a rendszer egész történetében.

Az OÖT eredményeihez tartozik, hogy hiába akart Klebelsberg a Horthy-rendszer számára szellemi elitet kiképezni, ösztöndíjsai egészen más világban vették át a stafétát. Tetszik, nem tetszik: az ötvenes évek akadémiai elitje lett belőlük. A klebelsbergi rendszer a szocializmus vezető tudósait nevelte ki.

Magyarországon az 1940-es évek végén a német mintát fölvaltotta a szovjet minta, de ezt a modellt olyan tudósok működtették, illetve olyanok dolgoztak benne, akik a német minta szerinti környezetben nevelkedtek. Magyarországon többek között rajtuk keresztül élt tovább latensen a két világháború közötti német tudományos rendszer, illetve ennek megcsonkított, a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott, csekély hatásfokú formája. Vagyis mindaz, ami a korabeli tudománypolitikai spekuláció eredményeként létrejött. A kérdés: hogyan működik egy átvett tudománypolitikai modell magyar talajon, nyitva maradt.

Kulcsszavak: *tudománytörténet, tudomány-szociológia, tudománypolitika, tudomány-szervezés, történelem, nemzetközi kapcsolatok, Klebelsberg Kunó, Magyary Zoltán*

³⁸ Az OÖT nyomtatásban is megjelentette évi jelentéseit. Ebben közölték az ösztöndíjasok neveit is. *A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló külföldi ösztöndíjasok az ...-ik tanévben*. Közzétéveszi az Országos Ösztöndíjta-

nács (Budapest: Magyar Kir. Egyetemi Nyomda, ...)

³⁹ Vö. Móra, 2000. 7-11. o.

⁴⁰ Az OÖT levéltári anyagában megtalálhatók a javasoltak személyes adatai (ha a pusztulások miatt hiányosan is), és ezekből kiderül a javasoltak vallása.

IRODALOM

- Frank Tibor (2001). Ideologie und Strukturwandel: Aufgaben und Organization der ungarischen Geschichtswissenschaft in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts", In: Matthias Middell, Gabrielle Lingelbach, Frank Hadler (Hrsg.). *Historische Institute im internationalen Vergleich* (Akademische Verlaganstalt)
- Glatz Ferenc (válogatta, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta) (1990). *Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai, 1917–1932*. Európa Könyvkiadó, Bp.
- Gorka Sándor (szerk.) (1926). A természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus munkálatai. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest
- Huszti József (1942). *Gróf Klebelsberg Kunó életműve*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Johnson, Jeffrey A. (1990). *The Kaiser's Chemists: Science and Modernization in Imperial Germany*, (Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press)
- Kirchhoff, Jochen. Redirecting research: Experiences in research policy from the Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft/Deutsche Forschungsgemeinschaft during the 1920s
- Ladányi Andor (1995). A magyar Dahlem. *Történelmi Szemle*, 301-316
- Ladányi Andor (2000). *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Argumentum Kiadó, Budapest
- Magyary Zoltán (1924). *Felsőoktatás és tudományos élet a háború után Németországban és Ausztriában*. Franklin Társulat, Budapest
- Magyary Zoltán (szerk., bev.) (1927). *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Egyetemi Nyomda, Bp
- Móra László (1987). *Az Országos Természettudományi Tanács és Alap működése alapítástól megszűnésig*. Országos Műszaki Múzeum kéziratára (kézirat)
- Móra László (1989a). A természettudományok állami támogatása a két világháború között. *Magyar Tudomány*, **9**, 768-775
- Móra László, (1989b). *A Széchenyi Tudományos Társaság története*. Országos Műszaki Múzeum kéziratára (kézirat)
- Móra László (1990-91). A Széchenyi Tudományos Társaság és a magyar természettudományi és technikai kutatások. *Technikatörténeti Szemle*, 63-78
- Móra László (2000). A Collegium Hungaricum a két világháború között. In: Vámosné Éva és dr. Vámosné dr. Vigyázó Lili (szerk.) *Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből*. Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága, Budapest
- Móra László (1988-89). Az Országos Természettudományi Tanács és Alap működése. *Technikatörténeti Szemle*, 177-193
- Saad József (válogatta és szerkesztette) (2000). *Magyary Zoltán*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Schneider Márta (1992). A Berlini Magyar Intézet és Collegium Hungaricum. *Regio*, **4**, 72-101
- Schroeder-Gudehus, Brigitte (1972). *The argument for the self-government and public support of science in Weimar Germany*. Minerva, 537-570
- T. Kiss Tamás (1998). *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években: Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága*. MMI – Mikszáth Kiadó
- T. Kiss Tamás (válogatta, jegyzetekkel ellátta, bevezetést írta) (1999). *Klebelsberg Kunó*. Új Mandátum Könyvkiadó
- Ujvári Gábor (1993). Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867-1944. *Levéltári Szemle*, **3**, 14-26
- Ujvári Gábor (1994). Tudományszervezés – történetkutatás - forráskritika: Klebelsberg Kunó és a bécsi Magyar Történeti Intézet megalapítása. *Levéltári Szemle*, **3**, 11-31
- Ujvári Gábor (1995). 'Iskola' a határon túl: A Római Magyar Intézet története, 1913-1945. *Levéltári Szemle*, **4**, 3-37

